

»Čisti računi, dobri prijatelji«

Viktor
Žakelj

Premišljal sem, spoštovani urednik, kako naj se lotim stvari. Že sem hotel napisati zaokrožen strokoven članek, ki naj bi s številkami podkrepil našo (ne)perspektivnost bivanja v morebitni »tretji Jugoslaviji«, a sem odnehal. Odločil sem se, da Ti vendarle odgovorim v obliki ankete. Razloga sta dva: karakter revije in »prava« vprašanja, ki jih zastavljaš. S to odločitvijo pa seveda tvegam, da bom

v premisleku osebnejši, kot se ekonomistu morda spodobi, zato pa zagotovo razumljivejši. In zdaj k odgovorom: strnjeno in naravnost.

1. Ali je med Slovenci razvidna osrednja ideja, kako naj bi si uredili svoje gospodarstvo, da bi ga utrdili in bolj kot doslej uveljavili kot prvino svoje nacionalne suverenosti in kot naše »približevanje Evropi«?

Slovenci smo se, kot sam dobro veš, konstituirali ob kulturi in kmetstvu. Naša politična obrobnost, številčna majhnost in ozemeljska prehodnost so dejansko onemogočale naš »normalen« gospodarski in družbeni razvoj. Obe svetovni vojni sta dodatno surovo preprečili vsakršno kontinuiteto v razvoju; po vsaki smo namreč morali v povsem novih razmerah začeti znova. Pri tem pa nikdar nismo izhajali iz samega sebe, iz zgolj lastnih interesov, težnje po samozadostnosti. Vedno smo ravnali v prepričanju, da preprosto nismo sposobni samostojnega gospodarskega in političnega življenja in da smo zato obsojeni biti bolj ali manj pomemben del nečesa večjega, kar je sposobno samostojnega življenja. Ta dejstva in takšna zgodovina je oblikovala našo svojsko nacionalno zavest. Takó je naravna težnja po narodni samobitnosti obstajala le znotraj kulture; politika, še najmanj pa gospodarstvo, v ta premislek (kaj šele ravnanje) nista sodila. To je tisto, čemur bi mogli reči slovenska »nedržavotvornost«.

Sedaj v tej novi pomladi narodov, na sedanjem nivoju z muko dosežene gospodarske srednje razvitosti ter s pojavom raznotere in številčne lastne inteligence Slovenci naglo spoznavamo, da želja biti nacija terja spremenjen odnos tudi do profanih stvari, kot so gospodarstvo, politika in država.

Odgovarjam torej pritrdilno: med nami naglo zori prepričanje, da moramo utrditi svoje gospodarstvo, celo več, da je to lahko osrednja prvina naše nacionalne suverenosti, da gospodarstvo ne bi bilo ovira tudi povsem samostojnega nacionalnega življenja.

Kar pa zadeva »Evropo 92«, je treba reči, da je to spet za nas hkrati grožnja in izziv. Na gospodarski fronti, če se vojaško izrazim, v neenakopravnem boju, že padajo prve žrtve na naši strani. A temu ni mogoče ubežati, če hočemo postopoma postati enakopraven del tega sveta.

2. Je sploh možno samostojno slovensko gospodarstvo, dokler smo del skupne države, ki si marsikje utira drugačna pota in ima tudi drugačne cilje?

Če razumemo besedo »samostojno« v smislu popolne neodvisnosti, zagotovo ne. Pri tem ne smemo pozabiti, da se je tako prva kot druga Jugoslavija gradila v prepričaju, da gre za naravno državno tvorbo etnično sorodnih ljudstev, ki jih je zla zgodovina proti njihovi volji razdvajala, in da bo mogoče razlike v skupni državi razmeroma kmalu bistveno zmanjšati ali celo odpraviti. Zato so tako prvo kot drugo državo gradili na načelih centralizma in unitarizma. To seveda velja tudi za oblikovanje gospodarskega sistema ter vodenja razvojne in tekoče ekonomske politike. Kljub temu pa je ves dosednji gospodarski razvoj pokazal, da ta »enotnost« ni dajala enakih učinkov v posameznih regijah, danes bi rekli republikah in pokrajinah. Razlike so ostajale ali pa so se celo poglobile kot npr. zadnja leta, ko kazalci makroekonomske uspešnosti gospodarjenja kažejo, da se razlike med slovenskim in jugoslovanskim gospodarstvom povečujejo. Ako upoštevamo sedanji koncept federacije in ustavne kompetence zvezne države, pri tem mislim zlasti na denarno in davčno politiko, ekonomske odnose s tujino in vlogo zveznega proračuna, ugotavljamo, da ni možna večja samostojnost slovenskega gospodarstva. Ne kaže se slepiti: Republika Slovenija in seveda njeno gospodarstvo sta usodno priklenjena na nespodbudno Prokrustovo posteljo za Evropo vse bolj zaostajajoče Jugoslavije.

3. Je Markovičeva gospodarska politika za nas spodbudna in perspektivna? Nam konvertibilni dinar ustreza (sic!) in se bomo znali pravočasno in uspešno prilagoditi gospodarskim tokovom (tudi dohodkovni in cenovni politiki) v razmerah brez inflacije?

Marković, naj rečem za uvod, je svojski fenomen. Je tipičen jugoslovanski mediteranec, z izkušnjo človeka, ki živi med jugoslovanskim vzhodom in zahodom. Je izjemno ambiciozen človek tehniškega načina razmišljanja, ki verjame, da more preseči surova tržna mehanika do sedaj nepremagane kulturne in civilizacijske antagonizme. Kaže, da je globoko prepričan, da bo »učinkovita bit« (tržna ekonomija) začela po hitrem postopku spreminjati različne jugozavesti v smeri enotne »jugoslovanske biti in zavesti«. V bistvu počne isto, kar sta na politični ravni pred njim počela piemontsko razmišljujoči Aleksander ter jugoleninist Tito. Cilj je vsem isti: enotna in s tem močna mednacionalna država, poti k temu cilju, kot že rečeno, pa so različne. Tudi ta Markovičev poskus se bo žalostno končal. O tem se prepričan.

Ob tem pa je seveda treba pibiti, da je Markovičeva vlada opravila veliko delo. Konvertibilni dinar (pa četudi pretežno na račun učinkovitejšega dela jugoslovanskega gospodarstva), velike devizne rezerve ter politično vračanje v Evropo so zagotovo dejanja, vredna spoštovanja.

Kar pa zadeva prilagodljivost slovenskega gospodarstva, se ne kaže bati. V relativni politični stabilnosti ter ob opustitvi čudaštva v gospodarskem sistemu, kot bi rekel dr. Ribnikar, in vodenju vsaj nevtralne ekonomske politike se lahko slovensko gospodarstvo v nekaj naslednjih letih povsem prilagodi evropskim standardom.

4. Smo Slovenci zmožni (slovenski ekonomisti) formulirati ekonomsko politiko, ki bi bila v Sloveniji vsaj v čem tako učinkovita, kot je Markovičeva v jugoslovanskem obsegu, pa še tako prepričljiva, kot je njegova v mednarodnih gospodarskih denarnih krogih?

Odgovarjam: da! Reči je treba, da Markovičeva vlada ne počne nič

takega, kar ekonomska stroka ne bi poznala in razvita tržna gospodarstva ne bi bila že nekajkrat uspešno preizkusila. Z veliko mero politične spretnosti, s pogumom in pametjo uvaja Markovič elemente tržnega gospodarstva in odpira državo svetovnemu prepihu. Kar pa zadeva stroške tega procesa, se ravna po načelu: Vzemi tam, kjer še nekaj je, in daj tja, kjer nič ni. Tako kot je to razumljivo, je vsaj za nas nesprejemljivo. Delež neto odliva sredstev v federacijo in druge SR in AP je npr. v očiščenem družbenem proizvodu Republike Slovenije je znašal leta 1989 13,2%, za to leto pa se ocenjuje na 16,7%. V vsakem primeru je že to veliko preveč. Ocenjujem pa, da se prek monetarnega sistema, obrestne in tečajne politike itd. dvigne delež vsaj na okroglo 20%. Vsaj to moramo državljani Slovenije imeti pred očmi, kadar ocenjujemo »uspešnost« sedanje jugoslovanske gospodarske stabilizacije.

5. Je današnja slovenska ekonomska misel komplementarna ali se medsebojno spodbija?

To je stvar kriterijev, a če že sodim, bi rekel, da je komplementarna. Pomembnejše od tega pa se mi zdi poudariti, da je izredno živahna, raznothera, polemična. Ta čas že imamo nekaj ducatov pišočih ekonomistov, nekaj tudi jugoslovansko in širše uveljavljenih. V času, ko slovenska družba tudi formalno postaja »konkurenčna«, bo tudi za ekonomske razmisleke več prostora; vzpostavljeni strankarski pluralizem pa zna spodbuditi nastanek različnih »ekonomskih šol«, ki bodo tekmovala na tržišču idej.

6. Kolikšno težo ima v politiki?

Na to vprašanje je mogoče odgovoriti formalno in vsebinsko. Ko sem zapisal formalno, sem mislil na transparentno dejstvo, da so ekonomisti vedno bili vsaj blizu oblasti. Čeprav ne razpolagam s številkami, si upam zapisati, da so bili ob pravniki, sociologih in politologih ekonomisti najštevilnejši v politiki (v izvršni oblasti še posebej). To pa seveda ne pomeni, da je bil temu primeren tudi vpliv ekonomije kot znanosti in stroke na politiko. Pri tem imam v mislih zlasti njen vpliv na oblikovanje gospodarskega (in političnega) sistema. Tega so oblikovali ves čas po vojni »čisti« politiki na podlagi svobodnega razumevanja marksizma-leninizma, katerega bistvo je antitržno gospodarstvo, zasnovano na tako ali drugače imenovani državni lastnini. Ekonomska veda v tem sistemu ni imela naloge učiti, kako »racionalno narediti več in boljše«, ampak politizirati reprodukcijske procese.

Kot ekonomija v izvirnem pomenu besede pa je opravljala svojo funkcijo le v tistem smislu, da morajo namreč ekonomisti v vsakem sistemu optimalizirati gospodarstvo. Lahko tudi rečemo, da se ekonomiji (in ekonomistom) ni godilo nič boljše in nič slabše kot drugim strokam: teoretsko (in praktično) so živele (in se izčrpavale) znotraj marksistične paradigme. V trenutku, ko smo tudi mi priznali, da vodi v negotovo prihodnost množstvo različnih poti, da sveta ne mislimo več (nasilno) spreminjati, ampak se mu (tudi ob pomoči marksističnih znanj) prilagajati, bo vpliv ekonomske znanosti na politiko zagotovo porastel.

7. Bi utegnile biti politične razmere, ki se v Sloveniji zdaj nakazujejo, spodbudne ali depresivne za slovensko gospodarstvo?

Posredno sem na to vprašanje že odgovoril. Izhajam namreč iz prepri-

čanja, da je enoresničnost ali, če hočete, enoumje nekaj nenaravnega in nesposobnega slehernemu napredku. Ta čas, ko smo priznali, da je trg sicer nepopoln, ampak še vedno najboljši alokator proizvodnih tvorcev, ko smo »odslikali« to konkurenčnost tudi v sfero politike, so šele dane možnosti za novo gospodarsko rast in družbeni razvoj. Seveda pa bi bilo napak, če bi v teh sistemskih spremembah videli čudežno zel, ki bo neboleče ozdravila vse naše »bolezni«. Hočem reči, da nas vse skupaj čaka trdo delo in naporno iskanje novega dinamičnega ekonomskega, socialnega in političnega ravnovesja.

8. *Pričakujete tudi v Sloveniji večje, morda celo neobvladljive socialne pretrese zaradi predvidljivih gospodarskih težav (odpustov z dela, stečajev, zmanjševanja kupne moči, itd.)?*

Da, a sodim, da jih bomo obvladali, a to le v primeru, če uveljavimo integralni trg, stimulirano podjetništvo, bistveno zmanjšamo splošno porabo, racionaliziramo skupno porabo ter se pripravimo na aktivno vodeno socialno politiko. To pa seveda ne pomeni, da bo to prilagajanje lahko, neboleče. Dodatno pa bodo te procese nujnega prestrukturiranja ostrila tudi medrepubliška nasprotja, ki so v mnogočem ekonomske narave, čeprav se skušajo še vedno kazati kot zgolj politična.

9. *Gremo (ali smo prisiljeni iti) v popolno »restavracijo kapitalizma«, kot se nekateri bojijo, in to tudi očitajo sedanji politiki, ali pa bo vendarle še kaj ostalo od našega socializma (družbeni standard, vsaj določena mera socialne varnosti, skrb za nemočne in manj sposobne, pravica do dela, socialna pravičnost, itd.)?*

Z »restavracijo kapitalizma« le ne kaže strašiti, zato naj povem naslednje:

Socializem v prvinski in kasnejši realsocialistični obliki se je skušal vzpostaviti kot popoln antipod liberalnega kapitalizma. Bil je torej reakcija na surovo izkoriščanje delovne sile in absolutizacijo zasebnolastninskih odnosov, razumljivo odpor zoper ropanje narave in podjarmljenje »nedržavotvornih« narodov itd. Socializem naj bi bil nasprotje tega; v tem primeru popolna diskontinuiteta z zgodovino. To pa je past, v katero se je dejansko ujel nastopajoči socializem: tako je v praksi ena skrajnost zamejala drugo. In po sedemdesetih letih medsebojne tekme, strahu in sovraštva smo priče, da t. i. socialistične države spominjajo na neučinkovite kapitalistične države, moderne evropske t. i. kapitalistične države pa na učinkovite socialistične države. To je posledica tega, da so se klasične liberalne kapitalistične države po normalni evolucijski poti preoblikovale v sodobne »države blaginje«. Brez ironije lahko zapišemo: Če je komunistični fundamentalizem kot vsakodnevna grožnja evolucijsko preobražajočim se t. i. kapitalističnim državam vsaj malo prispeval k posociališčenju teh držav (s tem po svetu), je opravil svoje zgodovinsko poslanstvo. S tem sem hotel povedati, da je treba vsaj v evropskem kontekstu opustiti to že preseženo delitev na »kapitalistične« in »socialistične« države. Socializem je treba redefinirati v tem smislu, da so njegove sestavine tudi političen pluralizem, parlamentarizem, podjetništvo in druge »kapitalistične prvine«, pri tem pa je socializem slej ko prej teženje k družbi enakih možnosti in visoke socialne varnosti. Znane spremembe pri nas tako razumljenega socializma vsaj za zdaj ne ogrožajo. To vračanje v preteklost, ki ga nekateri doživljajo travmatično, je treba

razumeti kot ustvarjanje možnosti za normalen evolucijski razvoj, kot graditev mostov, ki so bili v času revolucionarnih »jurišev na nebo« porušeni. Torej: socializem ni pretekost, ampak je še vedno upanje za prihodnost!

10. Smo kot narod biološko in mišljenjsko dovolj močni, da lahko upamo v takšno gospodarstvo, ki bi nas moglo emancipirati tudi v nacionalnem in političnem smislu?

Tudi glede tega nisem pesimist. Prav je, da ta svoj optimizem vsaj nekoliko podkrepim z dejstvi, obenem pa opozorim na to ali ono oviro, ob katero se znamo spotikati ali celo usodno spotakniti.

Slovensko gospodarstvo ta čas s približno dvema milijonoma prebivalcev ustvarja na leto nekje med 11 in 12 milijardami USA \$ družbenega proizvoda. Tudi v našem primeru se potrjuje zakonitost, da so ekonomije majhnega lastnega nabavnega in prodajnega trga močno odvisne od menjave s svojim zunanjim okoljem. Republika Slovenija ta čas že realizira s prodajo v tujino ter druge republike okroglo polovico družbenega bruto proizvoda. Pomembno je vedeti, da še vedno »izvažamo« več (okrog 3/5 vsega izvoza) v druge republike kot tuje države, zato se jugonestabilnost (npr. padanje kupne moči) še vedno močno kaže tudi v naši republici. Naša večja gospodarska trdnost (stabilnost), ali če hočete, neodvisnost bo mogoča šele tedaj, ko bomo vsaj prepolovili sedanjo odvisnost od jugoslovanskega nabavnega in prodajnega trga. (To pa je – ne da bi pojasnjeval – zanesljivo tudi v interesu Jugoslavije kot celote).

Proces naše nadaljnje nacionalne in politične emancipacije, za katero se zavzemajo tudi vse slovenske stranke, pa vsak dan bolj ogroža nespodbudno jugoslovansko družbenoekonomsko okolje. Torej, naš konflikt s preostaljo Jugoslavijo korenini v ekonomiji.

Do enakih ugotovitev prihajajo ekonomisti tudi v drugih jugo okoljih, kar se kaže v poljudni obliki v šlagerju o medsebojnem izkoriščenju. Ni dvoma: v Jugoslaviji imamo na relativno majhnem prostoru opravka z raznoterimi razlikami – tudi ekonomskimi, ki jih je potrebno sprejeti kot realnosti. Zato vodenje npr. neke, na namišljeno povprečje naravnane ekonomske politike ne more tako rekoč nikomur koristiti; zagotovo pa ovira razvoj uspešnejših okolij. Zaradi tega razvitejše republike zahtevajo spremenjen federalen, asimetričen, konfederalen ali v skrajnosti povsem samostojen status, in to zato, ker jih k temu silijo objektivne razmere. Na drugi strani pa ekonomsko neučinkovita okolja, ki od države še vedno veliko prejemajo, hočejo status quo oziroma privilegije še naprej. V bistvu so jugoslovanska razhajanja objektivne narave, žal pa jih hočejo še vedno ceneno politizirati. Ker pri koncipiranju sistema in politik ne izhajajo iz teh dejstev (razlik), je prihodnost države skrajno negotova. Kar zadeva Slovenijo, že moremo reči, da Jugoslavija, taka, kot je, že postaja resna ovira našega nadaljnjega hitrejšega razvoja. Naštejmo nekaj dokazov:

1. Ekonomija v svetu se globalizira, proizvodni tvornici se bolj ali manj prosto gibljejo prek meja mnogih držav, ekonomsko optimalizacijo skušajo vse bolj dosegati na nadnacionalni ravni. Zunaj teh procesov so vse države, mednje sodi žal tudi Jugoslavija, za katere velja velika politična nestabilnost. Zato v našo državo ne prihaja tuj kapital v obsegu in tako, kot želimo in potrebujemo. Število višjih oblik poslovnega sodelovanja je manjše, kot bi moglo biti; tudi zato bo naš vstop v Evropo devetdesetih let težji kot

državam, ki se prek različnih oblik mešanih podjetij počasi pripravljajo na ta korak. Slovenija je v tem sicer nekaj na boljšem, a je »senca« Jugoslavije zagotovo ovira. (Načrtujejo, da bi v novem planskem obdobju 1991–95 zmogli pritegniti tuj kapital v višini okroglo 500 milijonov USA \$).

2. Slovenija je dosegla stopnjo gospodarske (in družbene) razvitosti, ko mora nujno intenzivirati mednarodno menjavo. Za mnoga okolja države to še ni tako žgoča nujnost, zato federalna razvojna in tekoča politika temu še nekaj časa ne bo podrejena. Cene proizvodnih dejavnikov zato ne bodo ravnotežne (podcenjen devizni tečaj, nerealne obrestne mere, precenjene surovine, neustrezna zaščitna politika itd.), izvoz bo zato še naprej nestimulativen, jugoslovanska zunanja politika pa se bo le počasi trgala iz »neuvrščene zablode«.

3. Zaradi svoje višje razvitosti slovensko gospodarstvo že dlje časa ne dobiva spodbud iz jugoslovanskega okolja. Ti trgi se zapirajo bodisi zaradi padajoče kupne moči ali zaradi politične odločitve (npr. SR Srbija) ali zaradi obojega hkrati. Teh spodbud ni tudi v razvojno-tehnološkem smislu in ekonomsko utemeljenih skupnih povezav je izredno malo. Ob vsem tem pa se povečujejo pritiski po prisilni državni redistribuciji dohodka v korist manj razvitih okolij, (sredstva za manj razvite, servisiranje javnega dolga federacije, socialni programi, sanacija bančnega sistema in podobno).

To so dejstva, ki nas silijo v asimetrični oz. konfederalni status. Obtožbe z druge strani so zaradi tega vse hujše. Če so bile v začetku t. i. antibirokratske revolucije pretežno politično intonirane (to lahko združimo v sintagmo o rušenju »bratstva in enotnosti«), sedaj počasi prihajajo naši kritiki s pravo barvo na dan. Zanima jih le še naš denar! To utemeljujejo različno, a to za to razpravljanje ni bistveno; bistveno za načrtovanje slovenske prihodnosti pa je, da tudi v republiki Sloveniji končno vsi uvidimo, da so naša razhajanja (tudi ekonomske narave, ta pa se bodo morala nujno razrešiti v smeri rekla »čisti računi, dobri prijatelji«. Pustimo prihodnosti, kakšne bodo prehodne in končna pravna forma k temu cilju! Ne bom presenečen, če bomo o Jugoslaviji kdaj govorili v prihodnosti le v pretekliku. Če se pa to zgodi, pa ne kaže spregledati, da prej ko slej ostanemo sosedje s »preostalo Jugoslavijo«.